Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi

IDEAS

TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİ ÜZERİNE SEKTÖREL BİR YOĞUNLAŞMA ANALİZİ*

Zeynep ÇİMEN** **Levent KÖSEKAHYAOĞLU*****

ÖZ: Çalışmanın amacı, Türkiye ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika)'in dış ticaretinde ürün bazlı yoğunlaşmayı sektörel bazda incelemektir. Küreselleşen dünyada bugün ve gelecek için önemli ekonomik güç olarak görülen BRICS, dünya nüfusunun %41'ini oluştururken, dünya gayri safi yurtiçi hasılasının %24'ünü kontrol etmekte ve dünya ticaretinin %16'sından fazlasını gerçekleştirmektedir. Çalışmada 2001-2021 dönemi için Türkiye ve BRICS'in ihracat ve ithalatındaki ürün bazlı yoğunlaşma, Gini-Hirschman İndeksi (GHI) kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın bulguları, GHI yöntemiyle hesaplanan katsayı değerlerine göre Türkiye'nin hem ihracatında hem de ithalatında ürün çeşitliliği artmakta ancak ihracatındaki ürün çeşitliliği ithalatına kıyasla daha fazla gerçekleşmektedir. BRICS'in ise ihracatındaki ürün çeşitliliği, ithalatına göre daha fazla olmasına rağmen hem ihracatında hem de ithalatında ürün çeşitliliğinin köklü bir değişime uğramadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin Ar-Ge tabanlı, katma değeri yüksek, teknolojik ve sermaye yoğun ürünlerin ihracatını artırarak, rekabet üstünlüğü sağlayamaya yönelik politikalar geliştirmesi önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Yoğunlaşma, Gini Hirschman İndeksi, Türkiye, BRICS.
Makale Türü: Araştırma Makalesi
Jel Sınıflandırması: M10, L20
DOI: 10.29131/uiibd.1205647
Geliş tarihi: 16.11.2022**/ Kabul Tarihi:** 17.12.2022**/ Yayın Tarihi:** 20.12.2021

A SECTORAL CONCENTRATION ANALYSIS ON TURKEY AND BRICS COUNTRIES

ABSTRACT: The aim of the study is to examine the product-based concentration in the foreign trade of Turkey and BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa) on a sectoral basis. BRICS, which is seen as an important economic power for today and for the future in the globalizing world, accounts for 41% of the world's population, controls 24% of the world's gross domestic product and realizes more than 16% of world trade. In the study, product-based concentration in exports and imports of Turkey and BRICS for the period 2001-2021 was examined using the Gini-Hirschman Index (GHI). According to the findings of the study, according to the coefficient values calculated by the GHI method, product diversity increases in both exports and imports of Turkey, but product diversity in exports is higher than in imports. Although the product variety in BRICS's exports is higher than its imports, it is understood that the product variety has not undergone a radical change in both exports and imports. As a result, it is suggested that Turkey should develop policies to provide competitive advantage by increasing the export of R&D-based, high value-added, technological and capital-intensive products.
Key Words: Foreign Trade, Concentration, Gini Hirschman Index, Turkey, BRICS.
Article Type: Research
Jel Classification: M10, L20
Received: 16.11.2022 **/ Accepted:** 17.12.2022 **/ Published:** 20.12.2021

** Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Antalya, zaktas@akdeniz.edu.tr, **ORCID: 0000-0003-0959-5314**
*** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, leventkosekahyaoglu@sdu.edu.tr, **ORCID: 0000-0002-5466-5396**

Kaynak gösterimi için:
ÇİMEN, Z. ve KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2022). TÜRKİYE VE BRICS ÜLKELERİ ÜZERİNE SEKTÖREL BİR YOĞUNLAŞMA ANALİZİ, Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8 (2), 5-14. DOI: 10.54969/abuijss.1023581
*Bu çalışma, Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU danışmanlığında, Zeynep ÇİMEN tarafından 04.10.2022 tarihinde, SDU, SBE, İktisat Anabilim Dalında tamamlanan, "Türkiye ve BRICS Ülkeleri Üzerine Sektörel Bir Yoğunlaşma ve İhracat Benzerliği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den oluşan BRIC grubu, 2006'da kurulmuş ve 2010'da Güney Afrika'nın katılımıyla grubun adı BRICS olarak değiştirilmiştir (BRICS, 2021). Aşçı (2019: 39), BRICS ülkelerinin küresel bir güç olarak dünya ekonomisinde etkin olacağını düşünmektedir. Bugün BRICS, dünya nüfusunun %41'ini kapsayan, dünya maden rezervlerinin %60'ına sahip olan ve dünya tahıl üretiminin %40'ını gerçekleştiren bir gruptur (Kuşoğlu, 2022).

Ekonomik büyümede büyük önem taşıyan dış ticaretin ülkelerin serbest piyasa ekonomilerine geçişleriyle birlikte, etkileri daha fazla önem kazanmıştır. 1980 sonrası Türkiye'nin, 1990'lı yıllardan itibaren BRICS ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçişiyle, ihracat ve ithalat oranları hızla artmıştır. Günümüzde küresel sistemde, gelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payı giderek azalırken, BRICS ülkelerinin payı ve önemi giderek artmaktadır. Son yıllarda küresel ekonomide görülen yavaşlamanın aksine, BRICS'in dünya ticaretinde artan önemi dikkat çekmekte, güç dengeleri değişmekte ve rekabet artmaktadır. Bugün BRICS, Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH)'nın %24'ünü ve dünya ticaretinin %16'sından fazlasını gerçekleştirmektedir (BRICS, 2021).

1980 sonrası dönemde, izledikleri liberalleşme politikaları sonucunda yüksek ekonomik büyüme hızlarına ulaşan, küresel ticaretteki payı ve önemi gittikçe artan Türkiye ve BRICS'in, küresel pazarlarla ne ölçüde bütünleştikleri ve hangi ürünlerin dış ticaretinde yoğunlaştıkları önem kazanmıştır. Bu sebeple çalışmada, Türkiye ve BRICS dış ticaretinin ürün bazlı yoğunlaşma analizi yapılmakta, dış ticaretlerinin ürün dağılımında bir çeşitlenme ya da yoğunlaşma olup olmadığı incelenmektedir. Bu ürün bazlı yoğunlaşma analizinin amacı, 2001-2021 döneminde Türkiye ve BRICS'in dünya ticaretindeki değişimlerini açığa çıkarmaktır. İhracat ve ithalatta ürün bazlı yoğunlaşmanın ölçülmesinde en yaygın kullanılan yöntem, Hirschman tarafından 1945'te geliştirilen GHI'dir. Türkiye ve BRICS dış ticaretinin ürün bazlı yoğunlşmasının ölçüldüğü bu çalışmanın, uluslararası ticaret literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

2. DIŞ TİCARETTE YOĞUNLAŞMA KAVRAMI

Ülkeler arasında savaşlara yol açan ticari ilişkiler, geçmişten bugüne farklı dönemlerde değişik düzeylerde ve farklı mallar üzerinden gerçekleştirilmiştir (Aydıner, 2018: 91). Ülkelerin dış dünya ile olan ticari ilişkilerinde söz sahibi olmaları, onların ekonomik gücünün bir göstergesidir (Tunalı & Aytekin, 2017: 103). Ülkeler ekonomik menfaatleri için birlikte hareket edebilmektedirler (Ayrancı, 2009: 2).

Dış ticarette yoğunlaşma, ticaretin belirli bir ürün veya ülke tarafından kontrol edilmesi anlamına gelmekte ve bir ülkenin başka bir ülke veya ülke grubu ile ne ölçüde ticaret yaptığını göstermektedir (Ayrancı, 2009: 8). Bir ülkenin ticaretinin yoğunlaşması, ticaret yaptığı ülkelerin sayısına ve bu ülkeler arasındaki ticaretin miktarına veya dağılımına bağlıdır (Hirschman, 1945: 98). Dış ticarette ürün (sektör) ve ülke (pazar) temelinde çeşitlilik olup olmadığını göstermede, yoğunlaşma ölçütleri önemli bir yere sahiptir (Erkan & Sunay, 2016: 1824). Dış ticarette, ürün ve ülke düzeyinde çeşitlenme olup olmadığının belirlenmesinde yoğunlaşma sonuçları önemli bir belirleyici gösterge olarak kabul edilmektedir. Dünya ekonomisi ile bütünleşmiş, dışa açık bir ülkede ihracat gelirleri az sayıda ürün veya ülkeye dayanıyorsa; bu sektörlerdeki ürünlerin fiyatlarında görülebilecek iniş çıkışlar, dış talepte meydana gelebilecek düşüşler veya dalgalanmaların ihracat gelirlerinde azalma ve istikrarsızlıklara yol açacağı bilinmektedir. Ancak bir ülke farklı ürün gruplarında çok sayıda ülkeye ihracat gerçekleştiriliyor ise fiyat istikrarsızlıkları ve ülkelerde görülebilecek

talep düşüşleri ihracat gelirlerini çok fazla etkilemeyecektir (Küçükkiremitçi, Karaca & Eşiyok, 2010: 2). Bir ülkenin dış ticaretinde yoğunlaşma artıyor ise, ülke veya ülke grubu ile yaptığı ticarette dengenin söz konusu olmadığı anlaşılmakta ve ticaret bakımından bu ülke veya ülke grubuna bağımlı hale gelmeye başladığı anlamı çıkmaktadır (Ayrancı, 2009: 8). Dış ticarette ürün ve pazar çeşitliliği konusunda bağımlılığı bulunan ülkelerin, küresel krizlere karşı daha kırılgan bir yapıya sahip oldukları ifade edilmektedir (Azgün & Takım, 2015: 275).

Sektörel yoğunlaşmayı belirleyen unsurların niteliği ve ağırlığı her ülkede ve aynı sektörler arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Yine de literatürde yoğunlaşmaya neden olduğu düşünülen temel faktörler ölçek ekonomileri ve pazarın büyüklüğü, teknolojik gelişme seviyesi, giriş engelleri, reklam, birleşme ve kamu politikaları olarak sıralanmaktadır (İzgi, 2011: 3). Yapılan araştırmalar GSYH'nin büyüklüğü, kişi başına GSYH, doğrudan yabancı yatırımlar, ithal girdi çeşitliliği, nüfus, döviz kuru, beşerî sermaye, ticari dışa açıklık gibi etkenlerin dış ticarette yoğunlaşmaya neden olduğunu ortaya koymaktadır (Yaşar, 2021: 1050). Ülkeler arası faaliyetlerin bir göstergesi olan dış ticaret, ülke ekonomisinde somut kazanımlarla birlikte ekonomiye yapısal bir değişimi de getirmektedir (Yılmaz & Akkaya, 2020: 252). Azgün ve Takım'a (2016: 276) göre bir ekonomide ürün yoğunlaşması, ülkenin ekonomik büyüklüğüne ve gelişme seviyesine, sanayileşme düzeyine, yenilikçilik düzeyine ve coğrafi konumuna göre belirlenmektedir. Ülkeler arası ticari ilişkilerde, ülkelerin farklı faktör yoğunlukları da belirleyici olup, bu ticari ilişkiler ülkelerin farklı sektörlerde sağlamış oldukları uzmanlaşma düzeylerine, gelişmişlik seviyelerine, coğrafi konumlarına, ortak sınırların varlığına, ortak kültürel özelliklerine, yapılan ticari anlaşmalara ve ekonomik örgütlenmelere bağlı olarak şekillenmektedir (Altay, Çelebioğlu & Şen, 2010: 162; Yılmaz & Akkaya, 2020: 252).

2.1. Yoğunlaşma Ölçümünde Kullanılan İndeksler

Bashimov'a (2017: 42) göre, yoğunlaşmanın hesaplanmasında kullanılabilecek standart bir ölçüm yöntemi bulunmamaktadır. Yoğunlaşma indeksi ölçümü, oldukça rastgele bir karardır. Bu oranın sadeliği nedeniyle araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Meilak, 2008: 37). Yoğunlaşmanın belirlenmesinde kullanılan ölçütler, bir sektörün yapısının belirlenmesine hatta sektörler arası karşılaştırma yapılmasına imkân sunmakta, ülkeler arası rekabet düzeylerinin karşılaştırılmasına da olanak sağlamaktadır. Elde edilen sonuçlar, hükümetlerin uygulayacakları politikalarda kılavuz olarak kullanılabilmektedir (Sarıbaş & Tekiner, 2015: 24).

Dış ticarette yoğunlaşma, dış ticaretin belirli sayıda ürün grubu veya ülke tarafından kontrol edilmesi anlamına gelmektedir (Doğan & Soyyiğit Kaya, 2011: 6). Yoğunlaşmanın derecesi ülkenin ticaret yaptığı ülkelerin sayısına, ülkenin ekonomik kaynak ve faaliyetlerinin toplamının ekonomik yapıyı oluşturan birimler arasındaki dağılımına bağlıdır (Yıldırım & Özbaş, 2018: 14). İhracat ve ithalat yapılan ülkelerin çeşitliliği dış ticaretin performansı ve devamlılığında belirleyici olmaktadır (Yükseler & Türkan, 2006: 46). Hirschman (1945) ve Michaely (1962), farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olan ülkelerin dış ticaretteki yoğunlaşmalarını incelemiş ve bu ülkeleri karşılaştırmışlardır.

2.1.1. Gini-Hirschman İndeksi (GHI)

GHI, ülkeler arası dış ticarette yoğunlaşmayı ölçmede kullanılan bir indeks olarak bilinmektedir (Massell, 1970: 623; Love, 1979: 61). İndeks, ülkenin dış ticaretteki sektörel yoğunlaşma derecesini göstermektedir (Sarıçoban, 2016: 92). İhraç veya ithal edilen malların azlığı veya çokluğunu; bir ülkenin diğer ülkelere göre var olan farklılıklarını açıklayabilmektedir (Yavuz Çil, 2000: 4). GHI'ya göre, ülkenin ihraç ettiği mal çeşitliliği ne kadar çok ve ihracat bu mallar arasında ne kadar dengeli veya eşit dağılıyor ise indeks o

kadar düşük değer almaktadır (Seymen, Bilici & Şanlısoy, 2009: 12). GHI, dış ticarete konu tüm sektörleri içermesi nedeniyle, yoğunlaşma oranları indeksine göre daha güvenilir bir indeks olarak görülmektedir (Saraçoğlu, 2017: 162). GHI'ya göre dış ticarette yoğunlaşma indeksi "İhracat Yoğunlaşma İndeksi" ve "İthalat Yoğunlaşma İndeksi" olarak iki farklı şekilde ele alınmaktadır.

2.1.1.1. İhracat Yoğunlaşma İndeksi

İhracat Yoğunlaşma İndeksi, bir ülkenin veya ülkelerin ihracatındaki ürünlerin dağılım oranlarını göstermektedir (Tegene, 1990: 55). İndeks, ele alınan yıldaki ihracata konu olan mal gruplarının toplam ihracat içerisindeki paylarının kareleri toplamının, karekökünün alınıp 100 ile çarpılması sonucunda elde edilmektedir. Bu indekste bir ülkenin her bir mal için sahip olduğu ihracat yoğunlaşma indeksi, ilgili ülkenin ihraç ettiği malların sayısına ve malların miktarına göre değişmektedir (Yavuz Çil, 2000: 4). İhracat Yoğunlaşma İndeksi aşağıdaki gibi formülize edilmiştir (Sarıçoban & Kösekahyaoğlu, 2017: 436);

$$C_{tx} = 100 \sqrt{\sum_{k=1}^{n} \left(\frac{X_{kt}}{X_t}\right)^2}$$

Ctx, t dönemindeki ihracat yoğunlaşma indeksini,

Xkt, t dönemindeki k malı ihracatını,

Xt, t dönemindeki toplam ihracat değerini göstermektedir.

İndeks, "0" ile "100" arasında bir değer almakta; "100"e yaklaştıkça ihracatın sadece birkaç sektörde yoğunlaştığı ve "0"a yaklaştıkça ihracatın daha fazla sektörde yoğunlaştığı anlamları çıkarılmaktadır. Yüksek yoğunlaşma değerleri az sayıda ürün mal grubunun ihraç edilmesi nedeniyle ülkenin ekonomik krizlere karşı daha dayanıksız bir yapıya sahip olduğu anlamını taşımaktadır. Ayrıca indeks, ihracat çeşitliliğinin zaman içerisinde arttırılması için uyarı niteliği taşıyan bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Sarıçıban & Kösekahyaoğlu, 2017: 437). Bununla birlikte ihracat yoğunlaşma indeksi, ülkelerin ticari yoğunlaşma anlamında birbirleriyle kıyaslanması imkânı da sunmaktadır (Yavuz Çil, 2000: 4-5).

2.1.1.2. İthalat Yoğunlaşma İndeksi. Verilerin Toplanması

İthalat Yoğunlaşma İndeksi, bir ülkenin veya ülkelerin ithalatındaki ürünlerin dağılım oranlarını göstermektedir (Hirschman, 1945: 98). İndeks, ele alınan yıldaki ithalata konu olan mal gruplarının toplam ithalat içerisindeki paylarının kareleri toplamının, karekökünün alınıp 100 ile çarpılması sonucunda elde edilmektedir. Bu indekste bir ülkenin her bir mal için sahip olduğu ithalat yoğunlaşma indeksi, ilgili ülkenin ithal ettiği malların sayısına ve malların miktarına göre değişmektedir (Yavuz Çil, 2000: 4). İthalat Yoğunlaşma İndeksi aşağıdaki gibi formülize edilmiştir (Sarıçıban & Kösekahyaoğlu, 2017: 436);

$$C_{tm} = 100 \sqrt{\sum_{k=1}^{n} \left(\frac{M_{kt}}{M_t}\right)^2}$$

Ctm, t dönemindeki ithalat yoğunlaşma indeksini,

Mkt, t dönemindeki k malı ithalatını,

Mt, t dönemindeki toplam ithalat değerini göstermektedir.

İndeks, "0 ile 100" arasında bir değer almakta; 100'e eşit olduğunda tek bir malın ithalatının yapıldığı, 0'a yaklaştıkça ise ithal edilen mal sayısının çoğaldığı, ithalatın daha fazla

sektörde yoğunlaştığı anlamları çıkarılmaktadır. Ayrıca indeks, ülkelerin ticari yoğunlaşma anlamında birbirleriyle kıyaslanmasına imkân sunmaktadır (Yavuz Çil, 2000: 4-5).

3. BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye ve BRICS'in dış ticaretinin ürün bazlı yoğunlaşması GHI ile incelenmektedir. Analizde, Trademap Uyumlaştırılmış Sistem (HS)[*]'e göre iki haneli 99 ürün sınıflandırması esas alınarak yapılan daraltma sonucu, 41 alt ürün grubu oluşturulmuş ve 2001-2021 dönemini kapsayan 21 yıllık veri seti kullanılmıştır (Trademap, 2022).

3.1. Türkiye Dış Ticaretinin Ürün Bazlı Yoğunlaşması

Türkiye ihracatının ürün bazlı yoğunlaşması GHI yöntemiyle incelenmiş ve Tablo 1'de sunulan sonuçlara ulaşılmıştır. Türkiye'nin 2001-2013 yılları arasında (2010 yılı hariç) ihracatta GH yoğunlaşma katsayının azalıyor olması, ürün çeşitliliğinin arttığını; 2014-2018 yılları arasında ise dalgalı bir seyir izleyen katsayısının, özellikle 2019-2021 yıllarında küçülmesi ürün çeşitliliğinin arttığını göstermektedir. 2001 yılı baz alınarak oluşturulan sapma indeksinin 2021'de 76.27 seviyesine kadar gerilemesi de ihracatta ürün çeşitliliğinin net bir şekilde arttığını desteklemektedir.

Tablo 1. Türkiye İhracatının Ürün Bazlı Yoğunlaşma Katsayıları ve Sapma İndeksi (2001=100), (2001-2021)

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
GH Yoğunlaşma Katsayısı*	30.93	31.50	31.17	30.00	28.68	28.16	28.04	27.09	26.00	26.06	25.94
Sapma İndeksi	100.00	101.84	100.80	97.04	92.64	90.83	90.40	87.01	82.99	83.22	82.76
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
GH Yoğunlaşma Katsayısı	25.62	25.06	25.14	25.67	26.45	26.35	26.59	25.74	24.88	24.25	-
Sapma İndeksi	81.53	79.34	79.66	81.77	84.81	84.43	85.34	82.14	78.80	76.27	-

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2'de Türkiye ihracatının sektörel dağılımı incelenmektedir. Tablo 2, tarımın payının 2001-2008 yılları arasında düzenli olarak azaldığını ve 2010 sonrası ufak dalgalanmalarla göstermekle birlikte yaklaşık %11 seviyesinde kısmen istikrarını koruduğunu; mineral maddelerin toplam ihracat içerisindeki payının çok küçük olduğunu ve %10'un altında kaldığını ve toplam ihracatın en önemli kısmını oluşturan sanayi sektörünün ise 2001-2021 döneminde dalgalı bir seyir izlediğini ve 2013'te %79.62 ile dip yaptıktan sonra 2018'de %84.50'ye çıktığını, 2021'de ise %82.64'lük seviyeye gerilediğini göstermektedir.

Tablo 1. Türkiye İhracatının Temel Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı[*] (%) (2001-2021)

Sektörler	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Tarımsal Ürünler	12.99	10.35	10.25	9.52	10.65	9.41	8.52	8.21	10.48	10.57	10.69
Mineral Maddeler	3.41	3.89	3.86	4.04	5.50	6.12	6.98	8.22	6.65	7.27	7.60
Sanayi	83.59	85.76	85.89	86.44	83.84	84.47	84.50	83.57	82.88	82.16	81.70
TOPLAM	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**

[*]HS, Dünya Gümrük Örgütü'ne bağlı 184 ülkede kullanılmakta olup, ihracatı ve ithalatı yapılan tüm mallar için uygulanan bir tanımlama sistemidir. HS, Dünya Gümrük Örgütü'ne bağlı 184 ülkede kullanılmakta olup, ihracatı ve ithalatı yapılan tüm mallar için uygulanan bir tanımlama sistemidir.

Sektörler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Tarımsal Ürünler	10.00	11.32	11.92	11.67	11.40	10.77	10.52	10.91	12.21	11.10	-
Mineral Maddeler	7.60	9.06	6.88	5.40	4.44	5.29	4.97	6.89	5.25	6.26	-
Sanayi	82.40	79.62	81.20	82.92	84.16	83.94	84.50	82.20	82.55	82.64	-
TOPLAM	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**-**

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Türkiye ihracatının temel alt sektörlere göre dağılımı 2021 yılı verilerine göre Tablo 3'te gösterilmektedir. Tarımsal ürünler içinde, "% 8'lik pay ile gıda maddeleri"; mineral maddeler içerisinde "% 3.78'lik pay ile mineral yakıtlar vd." ve sanayi ürünleri içinde "% 15.81'lik pay ile adi metaller vd." ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 2. Türkiye İhracatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı* (%) (2001-2021)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
TARIMSAL ÜRÜN.	**12.99**	**10.35**	**10.25**	**9.52**	**10.65**	**9.41**	**8.52**	**8.21**	**10.48**	**10.57**	**10.69**	**10.00**	**11.32**	**11.92**	**11.67**	**11.40**	**10.77**	**10.52**	**10.91**	**12.21**	**11.10**
Gıda Maddeleri	10.01	7.57	7.33	6.59	7.60	6.79	5.93	5.76	7.54	7.54	7.63	7.08	8.14	8.55	8.07	8.08	7.60	7.37	7.73	8.53	8.00
Tarımsal Hammad.	2.98	2.78	2.92	2.93	3.06	2.62	2.60	2.45	2.94	3.03	3.07	2.92	3.18	3.37	3.60	3.32	3.17	3.15	3.18	3.67	3.10
MİNERAL MAD.	**3.41**	**3.89**	**3.86**	**4.04**	**5.50**	**6.12**	**6.98**	**8.22**	**6.65**	**7.27**	**7.60**	**7.60**	**9.06**	**6.88**	**5.40**	**4.44**	**5.29**	**4.97**	**6.89**	**5.25**	**6.26**
Madeni Cevher vd.	0.28	0.31	0.23	0.32	0.38	0.60	0.83	0.78	0.69	1.14	0.93	0.91	1.10	0.84	0.70	0.65	0.89	0.79	0.68	0.82	0.96
Mineral Yakıtlar vd.	1.42	1.91	2.07	2.26	3.59	4.17	4.80	5.70	3.84	3.92	4.85	5.06	6.27	4.50	3.14	2.25	2.76	2.63	4.67	2.78	3.78
Tuz; Kükürt vd.	1.71	1.67	1.55	1.45	1.53	1.35	1.36	1.73	2.12	2.20	1.83	1.63	1.70	1.54	1.57	1.54	1.64	1.56	1.54	1.65	1.52
SANAYİ	**83.59**	**85.76**	**85.89**	**86.44**	**83.84**	**84.47**	**84.50**	**83.57**	**82.88**	**82.16**	**81.70**	**82.40**	**79.62**	**81.20**	**82.92**	**84.16**	**83.94**	**84.50**	**82.20**	**82.55**	**82.64**
Adi Metaller vd.	11.76	11.55	11.22	14.04	12.87	14.21	14.63	18.52	14.52	15.23	15.99	14.46	13.03	12.55	11.56	10.92	12.09	14.40	12.60	12.58	15.81
Kimya Sanayi vd.	3.23	3.22	2.94	2.89	2.82	2.95	2.73	2.90	3.31	3.90	3.77	3.69	3.99	4.06	3.99	3.80	3.86	4.28	4.44	5.23	4.66
Plastikler ve Mam. vd.	3.41	3.33	3.41	3.43	3.72	3.98	4.11	4.07	4.47	4.93	5.32	4.88	5.14	5.37	5.23	5.07	5.08	5.28	5.37	5.67	5.98
Tabii/Kültür İnciler vd.	1.51	1.73	1.71	1.69	1.80	2.13	2.45	4.08	5.80	3.29	2.77	10.71	4.34	4.64	7.83	8.54	6.93	4.27	4.05	3.95	4.87
Diğer Yarı Mamuller	2.80	2.70	2.37	2.03	1.98	1.94	1.95	1.83	2.11	2.24	2.24	1.73	1.81	1.86	1.83	1.92	1.95	2.02	1.99	2.03	2.08
Dokumaya Elv. Md. vd.	33.18	33.75	32.00	27.89	25.72	23.05	21.38	17.46	18.91	19.16	18.50	16.73	17.60	18.10	18.31	18.39	17.08	16.60	15.81	16.11	15.30
Ayakkabılar vd.	0.42	0.38	0.41	0.34	0.31	0.30	0.32	0.29	0.31	0.37	0.35	0.38	0.48	0.47	0.49	0.52	0.52	0.56	0.56	0.53	0.52
Taş, Alçı, Çimento vd.	2.98	3.10	2.98	2.90	2.82	2.65	2.51	2.30	2.38	2.39	2.21	2.06	2.09	2.12	2.21	2.11	1.97	1.99	2.04	2.22	2.15
Makinalar ve Meka. vd.	12.78	13.93	13.69	14.13	14.52	15.02	15.11	13.81	14.45	14.88	15.15	14.02	15.42	15.52	14.33	14.15	13.96	14.62	15.21	15.39	14.56
Nakil Vasıtaları	10.17	10.47	13.11	15.04	15.11	16.03	17.03	16.11	14.15	13.38	13.00	10.88	12.20	12.71	13.38	15.11	17.11	17.08	16.29	14.51	12.76
Optik Alet ve Cihz. vd.	0.23	0.22	0.25	0.25	0.25	0.26	0.28	0.28	0.32	0.32	0.33	0.36	0.53	0.56	0.50	0.50	0.52	0.51	0.65	0.78	0.63
Diğer Muht. Mam. Eşy.	1.11	1.36	1.80	1.82	1.92	1.94	2.00	1.94	2.14	2.07	2.07	2.51	2.99	3.25	3.25	3.14	2.89	2.89	3.19	3.56	3.33

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4, Türkiye ithalatında ürün bazlı yoğunlaşma katsayılarının 2001-2021 döneminde dalgalı bir seyir izlediğini göstermektedir. Katsayı, 2012 yılında 32.06 değeri ile incelenen dönemin en yüksek değerine ulaşarak, ithalatta ürün çeşitliliğinin azaldığını gösterirken; 2020 yılında 26.64 değeri ile incelenen dönemin en küçük değerine ulaşarak, ithalatta ürün çeşitliliğinin arttığını göstermektedir. Tablo 1 ve 4 karşılaştırıldığında, incelen dönemde Türkiye ihracatında ürün çeşitliliğinin ithalata kıyasla daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Türkiye İthalatının Ürün Bazlı Yoğunlaşma Katsayıları ve Sapma İndeksi (2001=100), (2001-2021**)**

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
GH Yoğunlaşma Katsayısı*	29.96	29.09	28.55	28.12	29.37	30.30	29.88	31.73	29.84	29.51	30.25
Sapma İndeksi	100.00	97.10	95.24	93.73	98.18	101.35	99.96	106.15	100.19	99.09	101.60
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
GH Yoğunlaşma Katsayısı	32.06	30.22	29.99	28.25	26.97	27.17	28.37	28.05	26.64	28.16	-
Sapma İndeksi	107.58	101.4	101.08	95.28	90.75	91.49	95.90	94.78	89.75	95.46	-

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Türkiye ithalatının sektörel dağılımını gösteren Tablo 5, tarımsal ürünlerin payının düşük kaldığını ve 2001-2021 döneminde dalgalanmalarla birlikte 2019 yılında %6.98'lik pay ile zirveye ulaştıktan sonra, küresel etkiye sahip olan Covid-19 salgınıyla azalma eğilimine girdiğini ve 2021'de ithalattan %6.55'lik pay aldığını göstermektedir. Mineral maddelerin payı, kısmen istikrarlı bir seyir izlemekle birlikte 2012 yılında %26.13'lık pay ile zirveye ulaştıktan sonra küresel salgın sonrası 2020 yılında %13.91'e gerilemekte ve salgın nedeniyle getirilen kısıtlamalar ve alınan tedbirlerle birlikte 2021 yılında %19.71'e ulaştığı görülmektedir. İthalatın en önemli kısmını oluşturan sanayi sektörü ise incelenen dönemde genel olarak dalgalı bir seyir izlemiş olup, 2016 yılında %80.19'luk oranla zirve yaptıktan sonra, 2021'de %73.73 seviyesine gerilediği izlenmektedir. Türkiye'nin hem ihracatının hem de ithalatının temel ekonomik faaliyetlere göre dağılımı benzerlik göstermektedir.

Tablo 4. Türkiye İthalatının Temel Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı* (%), (2001-2021)

Sektörler	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Tarımsal Ürünler	3.75	3.90	4.20	3.32	2.97	2.64	3.17	4.34	4.51	4.14	4.55
Mineral Maddeler	20.66	18.23	17.19	15.21	18.77	21.39	20.58	24.57	22.09	21.46	23.18
Sanayi	75.59	77.87	78.60	81.47	78.27	75.97	76.25	71.09	73.40	74.40	72.27
TOPLAM	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**
Sektörler	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Tarımsal Ürünler	4.54	5.05	5.88	5.43	5.56	5.42	5.76	6.98	6.93	6.55	-
Mineral Maddeler	26.13	22.76	22.96	18.88	14.25	16.57	20.07	20.62	13.91	19.71	-
Sanayi	69.33	72.19	71.16	75.70	80.19	78.01	74.17	72.39	79.15	73.73	-
TOPLAM	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	-

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 6, Türkiye ithalatının temel alt sektörlere göre dağılımını göstermektedir. 2021 yılı verilerine göre tarımsal ürünler içinde, %5.76'lik pay ile "gıda maddeleri"; mineral maddeler içerisinde %18.68'lik pay ile "mineral yakıtlar vd." ve sanayi ürünleri içinde %18.76'lık pay ile "makinalar, mek. cih. vd." ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 5. Türkiye İthalatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı* (%) (2001-2021)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
TARIMSAL ÜRÜN.	**3.75**	**3.90**	**4.20**	**3.32**	**2.97**	**2.64**	**3.17**	**4.34**	**4.51**	**4.14**	**4.55**	**4.54**	**5.05**	**5.88**	**5.43**	**5.56**	**5.42**	**5.76**	**6.98**	**6.93**	**6.55**
Gıda Mad.	3.16	3.26	3.52	2.70	2.41	2.10	2.65	3.84	3.86	3.54	3.97	3.98	4.42	5.15	4.63	4.76	4.67	5.05	6.15	6.06	5.76
Tarımsal Ham.	0.59	0.64	0.69	0.61	0.56	0.54	0.52	0.50	0.65	0.60	0.58	0.56	0.63	0.73	0.79	0.79	0.74	0.70	0.83	0.87	0.79
MİNERAL MAD.	**20.66**	**18.23**	**17.19**	**15.21**	**18.77**	**21.39**	**20.58**	**24.57**	**22.09**	**21.46**	**23.18**	**26.13**	**22.76**	**22.96**	**18.88**	**14.25**	**16.57**	**20.07**	**20.62**	**13.91**	**19.71**
Madeni Cev. vd.	0.27	0.37	0.27	0.24	0.34	0.44	0.42	0.42	0.68	0.54	0.53	0.53	0.47	0.42	0.43	0.39	0.48	0.57	0.59	0.56	0.84
Mineral Yak. vd.	20.14	17.61	16.69	14.77	18.20	20.68	19.92	23.91	21.22	20.75	22.47	25.41	22.14	22.37	18.26	13.67	15.91	19.28	19.84	13.18	18.68
Tuz; Kükürt vd.	0.25	0.25	0.23	0.19	0.23	0.27	0.23	0.25	0.18	0.17	0.18	0.18	0.15	0.17	0.19	0.19	0.18	0.22	0.19	0.18	0.20
SANAYİ	**75.59**	**77.87**	**78.60**	**81.47**	**78.27**	**75.97**	**76.25**	**71.09**	**73.40**	**74.40**	**72.27**	**69.33**	**72.19**	**71.16**	**75.70**	**80.19**	**78.01**	**74.17**	**72.39**	**79.15**	**73.73**
Adi Met. vd.	9.05	9.75	10.80	12.30	12.47	13.66	15.16	16.55	12.76	14.04	13.71	13.30	12.18	12.41	12.79	11.93	12.65	14.12	12.95	12.26	16.88
Kimya San. vd.	11.88	11.71	11.25	10.49	9.86	8.93	8.56	8.61	10.14	9.10	8.33	7.82	7.81	8.62	8.72	8.74	8.38	9.01	9.90	9.38	10.61
Plastikler vd.	5.07	5.65	5.77	5.97	6.00	6.07	6.21	5.75	6.03	6.50	6.62	6.57	6.61	6.88	7.14	7.14	6.94	7.06	6.85	6.57	7.80
Tabii/Kültür İnciler vd.	2.60	2.99	3.99	3.86	3.62	3.16	3.47	2.80	1.42	1.64	2.92	3.61	6.23	3.24	2.02	3.63	7.46	5.63	6.35	12.11	2.61
Diğer Yarı Mam.	3.92	4.24	3.77	3.36	3.28	3.24	3.18	2.76	2.94	3.01	2.76	2.76	2.66	2.72	2.85	2.74	2.42	2.40	2.23	2.01	1.91
Dokumaya Elv. Mad. vd.	7.17	7.97	7.31	6.44	5.76	5.32	5.73	4.77	6.01	6.45	5.71	4.80	4.81	5.20	5.41	5.50	5.06	4.70	5.02	4.13	4.23
Ayakkabılar vd.	0.24	0.26	0.31	0.35	0.40	0.42	0.39	0.38	0.44	0.42	0.42	0.41	0.44	0.45	0.45	0.44	0.34	0.31	0.29	0.25	0.24
Taş, Alçı vd.	0.67	0.72	0.68	0.68	0.79	0.88	0.81	0.69	0.76	0.77	0.71	0.67	0.75	0.84	0.88	0.85	0.73	0.71	0.71	0.75	0.75
Makinalar, Mek. Cih. vd.	24.01	24.46	22.81	22.38	22.32	21.41	21.09	18.04	20.84	19.35	18.25	18.01	19.21	19.08	20.86	23.88	20.67	18.98	17.88	19.32	18.76
Nakil Vasıtaları	6.89	6.14	8.39	12.25	10.38	9.55	8.48	7.72	8.49	9.78	9.70	8.13	8.27	8.24	10.75	11.54	9.92	7.87	7.01	9.21	7.31
Optik Alet ve Cih.vd.	2.30	2.12	1.96	1.98	2.12	1.95	1.77	1.71	2.01	1.85	1.71	1.71	1.81	1.97	2.23	2.33	2.14	2.10	2.14	2.17	1.80

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tarımsal ürünler içerisinde "gıda maddeleri" ithalatının 2001-2021 döneminde nispeten küçük dalgalanmalar gösterse de genel olarak artış eğiliminde olduğu izlenmektedir. Toplam ithalatın yaklaşık olarak %20'sini oluşturan mineral maddeler içerisinde yer alan "mineral yakıtlar vd."nin payı 2001-2021 döneminde dalgalı bir seyir izlemiş, küresel salgın sonrası 2020 yılında %13.18 seviyelerine geriledikten sonra hızla artış göstermiş ve 2021'de %18.68'e ulaşmıştır. İthalat içerisinde en fazla paya sahip olan sanayi sektörü içinde "makine ve mekanik cihazlar vd."nin 2001 yılı ithalatındaki payı %24.01'den 2021 yılında %18.76'ya gerilemiş olsa dahi bu oran sanayi ürün grubu ithalatı içerisindeki ilk sıra yerini korumaya yetmiştir. İthalatta birinci sırada yer alan "makine ve mekanik cihazlar vd." ürün grubu aynı zamanda ihracatta üçüncü sırada yer almaktadır. 2001'de %9.05'lik oranla üçüncü sırada yer alan "adi metaller vd." 2021 yılında %16.88'lik pay ile zirve yapmış ve ithalatta ikinci sıraya yerleşmiştir. 2001 yılında ikinci sırada yer alan "kimya sanayi vd." ithalatı 2021'de yılında %10.61'lik pay ile ithalatta üçüncü sıraya yerleşmiştir. "Adi metaller vd." ve "makine ve mekanik cihazlar vd." olarak sınıflandırılmış ürün gruplarının Türkiye'nin sanayi sektörü ürün grubunun hem ihracatında hem de ithalatında ilk üç sırada yer alıyor olması, sanayi sektöründe iki yönlü ticaretin başka bir deyişle endüstri içi ticaretin var olduğunun sinyalini vermektedir.

4.2. BRICS Dış Ticaretinin Ürün Bazlı Yoğunlaşması

BRICS'in küresel ekonomi ile bütünleşmesinde grup ülkelerinin ekonomik potansiyellerinin çeşitliliği etkin rol oynamaktadır (Kuşat, 2015: 222). BRICS ihracatının ürün bazlı yoğunlaşması GHI ile incelenmiş ve Tablo 7'de sunulan sonuçlara ulaşılmıştır. Tablo incelendiğinde 2001-2008 yılları arasında GH yoğunlaşma katsayılarında meydana elen artış, BRICS ihracatında ürün çeşitliliğinin azaldığını göstermektedir. 2009-2021 yılları arasında küçük değişimlerle dalgalı bir seyir izleyen GH yoğunlaşma katsayısı, BRICS ihracatında ürün çeşitliliğinin köklü bir değişime uğramadığı bilgisini vermektedir. 2001 yılı baz alınarak oluşturulan sapma indeksi sonuçları da bu durumu desteklemektedir.

Tablo 7. BRICS İhracatının Ürün Bazlı Yoğunlaşma Katsayıları ve Sapma İndeksi (2001=100), (2001-2021)

Yıllar	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
GH Yoğunlaşma Katsayıları*	25.27	25.77	26.70	27.24	28.06	28.56	28.65	29.10	28.73	28.67	28.24
Sapma İndeksi	100.00	101.98	105.59	107.61	110.62	112.40	112.72	114.29	113.02	112.81	111.31
Yıllar	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
GH Yoğunlaşma Katsayıları	28.46	28.73	28.29	28.35	28.34	28.23	28.64	28.77	29.41	28.26	-
Sapma İndeksi	112.09	113.04	111.50	111.72	111.68	111.29	112.75	113.20	115.42	111.51	-

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 8, BRICS'in ihracatının hangi sektörlerde yoğunlaştığını detaylı bir şekilde göstermektedir. Toplam ihracat içerisindeki payı 2021 yılında %6.03 olan tarımsal ürünler, 2007-2015 yılları arasında az da olsa dalgalanma göstermekle birlikte, 2018 yılından itibaren düzenli bir düşüş seyri izlemektedir. Mineral maddeler, 2001-2011 yılları arasında dalgalanma göstermekle birlikte ihracatta %16 seviyelerinde pay aldığı ve 2012-2016 yılları arasındaki payının ciddi olarak azaldığı ve 2016'da %8.14'e düştüğü izlenmektedir. 2017-2018 döneminde mineral maddelerin BRICS'in toplam ihracatı üzerindeki payı artış gösterse de Covid-19 salgını sonrası 2020 yılında %8.21 ile bu payda ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Salgın için alınan tedbirler sonrası mineral maddelerin payı 2021 yılında %10.20'ye yükselmiştir. İhracatın en önemli bölümünü oluşturan sanayi sektörü ise 2001-2011 döneminde yaklaşık %77.74'lük bir ortalama ile daha istikrarlı bir görünüm sergilerken,

2012-2016 yılları arasında artış eğilimime girmiş; 2017-2020 yılları arasında küçük dalgalanmalar gösterse de 2021 yılında %83.78 seviyelerine ulaşmıştır.

Tablo 8. BRICS İhracatının Temel Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı* (%), (2001-2021)

Sektörler	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Tarımsal Ürünler	8.48	8.02	7.35	6.46	5.88	5.39	5.41	5.42	6.36	5.79	6.05
Mineral Maddeler	15.21	14.07	13.95	14.22	16.44	16.63	15.85	18.58	15.01	16.43	17.80
Sanayi	76.31	77.90	78.70	79.32	77.67	77.98	78.74	76.00	78.63	77.78	76.16
TOPLAM	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Sektörler	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Tarımsal Ürünler	6.33	6.35	6.18	6.16	6.63	6.68	6.31	6.21	6.54	6.03	-
Mineral Maddeler	17.07	16.44	14.96	8.91	8.14	9.77	11.55	11.23	8.21	10.20	-
Sanayi	76.60	77.21	78.86	84.93	85.24	83.55	82.14	82.56	85.26	83.78	-
TOPLAM	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	-

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

BRICS ihracatının temel alt sektörlere göre dağılımını gösteren Tablo 9 incelendiğinde tarımsal ürünler sektöründen "gıda maddeleri"nin bu sektördeki ihracatının büyük bir kısmını oluşturduğu ve toplam ihracat içerisinde ortalama %5'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Mineral maddeler sektöründe "mineral yakıtlar vd."nin sektörde oldukça önemli bir yere sahip olduğu ve toplam ihracattaki payının 2001-2014 döneminde ortalama %14 olmasına rağmen, 2015 yılında %7.79'a gerilediği ve 2015-2021 döneminde toplam ihracat içerisinde ortalama %8'lik bir pay aldığı görülmektedir. Sanayi ürünleri açısından ihracatın dağılımı incelendiğinde, 2001 yılında %20.78'lik pay ile birinci sırada yer alan "makinalar ve mek. vd." ürün grubu, 2021 yılında %31.40'lık pay ile yine birinci sırada yer almaktadır. 2001'de %12.74'lük pay ile ikinci sırada yer alan "dokumaya elveriş. mad. vd." 2021'de %7.37'lik pay ile beşinci sıraya gerilemiştir. "Adi metaller vd" 2001'de %8.47'lik pay ile üçüncü sırada yer alırken, 2021'de %8.27'lik pay ile dördüncü sıraya gerilemiştir. BRICS ihracatında 2001 yılında %5.25'lik pay ile beşinci sırada yer alan "kimya sanayi vd." ürün grubu, 2013 yılından itibaren düzenli bir şekilde artış göstermiş, 2021 yılında %8.38'lik pay ile ikinci sıraya yerleşmiştir.

Tablo 9. BRICS İhracatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı* (%) (2001-2021)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
TARIMSAL ÜRÜN.	**8.48**	**8.02**	**7.35**	**6.46**	**5.88**	**5.39**	**5.41**	**5.42**	**6.36**	**5.79**	**6.05**	**6.33**	**6.35**	**6.18**	**6.16**	**6.63**	**6.68**	**6.31**	**6.21**	**6.54**	**6.03**
Gıda Maddeleri	6.83	6.45	5.90	5.16	4.66	4.20	4.22	4.33	5.23	4.78	5.03	5.26	5.30	5.15	5.10	5.48	5.55	5.21	5.12	5.44	5.04
Tarımsal Hammad.	1.65	1.57	1.45	1.30	1.23	1.19	1.18	1.09	1.13	1.01	1.02	1.07	1.05	1.03	1.05	1.15	1.13	1.10	1.09	1.09	0.98
MİNERAL MAD.	**15.21**	**14.07**	**13.95**	**14.22**	**16.44**	**16.63**	**15.85**	**18.58**	**15.01**	**16.43**	**17.80**	**17.07**	**16.44**	**14.96**	**8.91**	**8.14**	**9.77**	**11.55**	**11.23**	**8.21**	**10.20**
Madeni Cevher vd.	1.03	0.98	0.86	1.04	1.36	1.23	1.26	1.51	1.44	2.00	2.18	1.65	1.60	1.29	0.88	0.91	1.20	1.15	1.31	1.46	1.90
Mineral Yakıtlar vd.	13.68	12.66	12.70	12.84	14.75	15.08	14.30	16.72	13.31	14.18	15.36	15.17	14.61	13.43	7.79	7.00	8.34	10.18	9.71	6.55	8.12
Tuz; Kükürt vd.	0.50	0.43	0.39	0.34	0.34	0.32	0.29	0.36	0.26	0.25	0.25	0.25	0.24	0.24	0.24	0.23	0.23	0.23	0.21	0.19	0.18
SANAYİ	**76.31**	**77.90**	**78.70**	**79.32**	**77.67**	**77.98**	**78.74**	**76.00**	**78.63**	**77.78**	**76.16**	**76.60**	**77.21**	**78.86**	**84.93**	**85.24**	**83.55**	**82.14**	**82.56**	**85.26**	**83.78**
Adi Metaller vd.	8.47	8.19	8.19	9.92	9.46	10.20	10.59	10.47	7.43	7.90	7.73	7.52	7.20	7.87	7.97	7.66	7.86	7.81	7.54	7.21	8.27
Kimya Sanayi vd.	5.25	6.52	6.19	6.02	5.99	5.64	5.85	6.44	6.24	6.53	6.64	6.52	6.39	6.57	6.85	6.98	7.26	7.58	7.58	7.89	8.38
Plastikler ve Mam. vd.	2.57	2.57	2.48	2.48	2.57	2.58	2.55	2.37	2.51	2.62	2.83	3.06	3.13	3.17	3.28	3.43	3.45	3.46	3.58	3.94	4.02
Tabii/Kültür İnciler vd.	3.30	3.05	3.19	2.99	2.54	2.41	2.30	1.99	2.84	2.64	3.47	3.84	3.76	3.82	2.90	3.04	2.73	2.47	2.55	2.77	3.12
Diğer Yarı Mamuller	5.12	4.88	4.56	4.18	3.81	3.46	3.30	2.85	2.98	2.89	2.85	2.83	2.92	3.01	3.25	3.32	3.16	3.08	3.07	2.73	2.65
Dokumaya Elveriş. vd.	12.74	12.49	11.92	10.65	9.97	10.02	9.70	8.65	9.74	9.17	8.93	8.76	9.24	9.40	9.84	9.90	9.12	8.42	8.34	8.89	7.37
Ayakkabılar vd.	2.97	2.73	2.42	2.13	2.02	1.85	1.75	1.68	1.97	1.90	1.81	1.93	2.00	2.15	2.28	2.18	2.02	1.81	1.89	1.59	1.60
Taş, Alçı, Çimento vd.	1.20	1.28	1.23	1.22	1.22	1.24	1.18	1.15	1.27	1.26	1.25	1.40	1.50	1.58	1.93	1.78	1.66	1.62	1.74	1.80	1.63
Makinalar ve Mek.vd.	20.78	23.17	25.84	27.33	27.58	28.30	29.17	27.88	30.37	29.75	27.55	28.52	29.27	29.37	31.90	32.16	31.79	31.86	32.10	34.02	31.40
Nakil Vasıtaları	4.61	4.53	4.53	4.51	4.39	4.29	4.60	4.88	4.85	5.36	5.20	5.16	4.74	4.56	4.99	4.99	4.98	4.95	4.70	4.24	4.81
Optik Alet ve Cihz. vd.	1.70	1.55	1.63	1.81	2.15	2.19	2.03	1.97	2.21	2.23	2.09	2.39	2.32	2.25	2.46	2.47	2.34	2.13	2.20	2.41	2.18
Diğer Muht. Mamül E.	7.59	6.96	6.51	6.09	5.97	5.80	5.73	5.68	6.21	5.52	5.80	4.67	4.76	5.11	7.28	7.31	7.19	6.96	7.25	7.76	8.35

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 10, BRICS ithalatının ürün bazlı yoğunlaşma katsayı sonuçlarına göre, 2001-2021 döneminde ithalatta küçük bir dalgalanma izlenmekte ve BRICS ithalatında ürün çeşitliliğinin çok değişmediği anlaşılmaktadır. 2001 yılında 28.78 olan katsayı, 2006'da 31.25, 2012'de 30.15 ve 2021'de 30.41 olarak hesaplanmış olup, ithalatta ürün çeşitliliğinin köklü bir değişime uğramadığı sonucuna ulaşılmaktadır. 2001 yılı baz alınarak oluşturulan sapma indeksi sonuçları da bu durumu desteklemektedir.

Tablo 6. BRICS İthalatının Ürün Bazlı Yoğunlaşma Katsayıları ve Sapma İndeksi (2001=100), (2001-2021)

Yıllar	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
GH Yoğunlaşma Katsayıları*	28.78	29.76	30.12	30.30	30.64	31.25	30.51	30.25	29.72	29.47	29.46
Sapma İndeksi	100.00	103.41	104.61	105.21	106.33	108.32	105.95	105.10	103.35	102.51	102.48
Yıllar	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
GH Yoğunlaşma Katsayıları	30.15	30.29	30.12	29.67	29.68	29.83	31.03	30.83	30.96	30.41	-
Sapma İndeksi	104.82	105.28	104.72	103.23	103.26	103.77	107.79	107.15	107.57	105.79	-

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 11, BRICS ithalatının hangi sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir. İthalatın dağılımı, ihrcatın sektörel dağılımına benzerlik göstemekte olup, "tarımsal ürünler" ithalatının, 2012-2016 döneminde düzenli bir şekilde arttığı; ancak küresel salgın sonrası 2020 yılında %8.50'lik pay ile zirve yaptığı görülmektedir. "Mineral maddeler" ithalatının payının, 2009-2021 döneminde büyük dalgalanmalar gösterdiği, payının 2020 yılında %20.49 gerilediği ve 2021'de %23.49'luk pay ile tekrar artışa geçtiği izlenmektedir. İthalatın en önemli bölümünü oluşturan "sanayi sektörü"nün payı ise 2013-2016 döneminde yükseliş gösterse de 2017-2021 (2020 hariç) döneminde tekrar azalma eğilimine girmiş ve 2021 yılında %68.53'lük pay ile 2001-2021 döneminin en düşük oranına sahip olmuştur.

Tablo 1. BRICS İthalatının Temel Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı* (%), (2001-2021)

Sektörler	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Tarımsal Ürünler	6.59	6.39	6.19	5.63	5.16	4.81	5.22	5.62	6.33	5.83	5.67
Mineral Maddeler	12.90	12.02	12.12	14.55	16.26	17.86	18.19	22.80	19.70	21.07	23.58
Sanayi	80.51	81.59	81.69	79.83	78.59	77.33	76.59	71.57	73.97	73.10	70.75
TOPLAM	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**
Sektörler	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Tarımsal Ürünler	6.15	6.29	6.57	7.18	7.65	7.36	6.67	7.34	8.50	7.99	-
Mineral Maddeler	24.39	24.08	23.75	18.17	16.95	19.95	22.67	23.39	20.49	23.49	-
Sanayi	69.46	69.62	69.68	74.66	75.39	72.70	70.67	69.27	71.01	68.53	-
TOPLAM	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	**100.00**	-

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 12, BRICS'in ithalatının temel alt sektörlere göre dağılımını göstermektedir. Tarımsal ürünler içinde, "gıda maddelerinin" bu sektördeki ithalatın önemli bir kısmını oluşturduğu ve kısmen istikrarlı olup, toplam ihracatta olduğu gibi ithalat içerisinde de ortalama %5'lik bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mineral maddeler sektöründe yer alan "mineral yakıtlar vd." bu sektörün en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu ürün grubu

2001-2021 döneminde toplam ithalat içerisinde ortalama %15'lik bir paya sahipken, 2020 yılında bu payın %13.75'e gerilediği tespit edilmiştir. Bu gerilemede de Covid-19 salgınının etkisi olduğu düşünülmektedir. Sanayi sektörü açısından ithalatın dağılımı incelendiğinde ise ihracatta olduğu gibi ithalatta da "makinalar ve mek. vd." ürün grubunun en büyük payı aldığı görülmektedir. 2001 yılında %32.93'lük pay ile ithalatta birinci sırada yer alan "makinalar ve mek. vd." ürün grubunun, 2021 yılı toplam ithalat içerisindeki payı %29.96'ya gerilemiş olsa da bu pay ithalat içerisindeki birinci sıra yerinin değişmediği görülmektedir. 2001'de %9.72'lik ithalat payı ile ikinci sırada yer alan "kimya sanayi vd." 2001-2021 dönemi boyunca yaklaşık oranlarda ithalat payına sahip olmuş, 2021 yılında % 9.20 gibi bir ithalat payıyla hem istikrarını hem de toplam ithalatta yer aldığı ikinci sırayı korumuştur. "Adi metaller vd." nin 2001'de %7.28'lik pay ve 2021'de %5.94'lük pay ile dönemin başında ve sonunda üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. BRICS'in aynı ürün grubunda hem ithalat hem de ihracat yapıyor olması endüstri içi ticaretin varlığını göstermekle birlikte bu durumu; BRICS'in birden çok ülkeyi oluşturan ticari fakat gayri resmi bir birliktelik olmasıyla ve her üyenin münferit olarak kendi aralarında ticaret yapmasıyla da ilişkilendirmek mümkündür.

Tablo 7. BRICS İthalatının Temel Alt Sektörlere Göre Dağılımı* (%) (2001-2021)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
TARIMSAL ÜRÜN.	**6.59**	**6.39**	**6.19**	**5.63**	**5.16**	**4.81**	**5.22**	**5.62**	**6.33**	**5.83**	**5.67**	**6.15**	**6.29**	**6.57**	**7.18**	**7.65**	**7.36**	**6.67**	**7.34**	**8.50**	**7.99**
Gıda Maddeleri	5.46	5.22	5.13	4.71	4.27	3.95	4.32	4.73	5.28	4.86	4.75	5.19	5.27	5.49	5.99	6.32	6.06	5.35	5.93	7.02	6.77
Tarımsal Hammad.	1.13	1.17	1.06	0.91	0.88	0.86	0.90	0.90	1.05	0.97	0.92	0.97	1.02	1.08	1.19	1.33	1.30	1.32	1.41	1.48	1.22
MİNERAL MAD.	**12.90**	**12.02**	**12.12**	**14.55**	**16.26**	**17.86**	**18.19**	**22.80**	**19.70**	**21.07**	**23.58**	**24.39**	**24.08**	**23.75**	**18.17**	**16.95**	**19.95**	**22.67**	**23.39**	**20.49**	**23.49**
Madeni Cevher vd.	1.28	1.17	1.39	2.38	2.84	3.12	3.93	4.79	4.55	5.16	5.56	4.82	5.19	4.76	4.10	4.21	4.86	4.55	5.52	6.38	7.24
Mineral Yakıtlar vd.	11.24	10.49	10.37	11.80	13.06	14.42	13.90	17.38	14.81	15.55	17.62	19.13	18.53	18.61	13.66	12.40	14.72	17.72	17.46	13.75	15.86
Tuz; Kükürt vd.	0.38	0.37	0.37	0.36	0.36	0.32	0.36	0.64	0.34	0.36	0.40	0.44	0.37	0.39	0.40	0.35	0.37	0.40	0.41	0.36	0.39
SANAYİ	**80.51**	**81.59**	**81.69**	**79.83**	**78.59**	**77.33**	**76.59**	**71.57**	**73.97**	**73.10**	**70.75**	**69.46**	**69.62**	**69.68**	**74.66**	**75.39**	**72.70**	**70.67**	**69.27**	**71.01**	**68.53**
Adi Metaller vd.	7.28	7.29	7.96	7.55	7.66	7.10	7.69	6.68	7.49	6.92	6.45	6.07	5.45	5.44	5.60	5.28	5.46	5.44	5.32	5.87	5.94
Kimya Sanayi vd.	9.72	9.71	9.15	8.91	8.84	8.25	8.29	8.52	8.54	8.12	8.03	7.87	7.92	8.00	8.51	8.65	8.68	8.85	9.24	9.24	9.20
Plastikler ve Mam. vd.	5.62	5.60	5.21	5.09	5.15	5.03	4.94	4.55	5.02	5.12	4.77	4.59	4.52	4.59	4.67	4.72	4.70	4.38	4.31	4.38	4.17
Tabii/Kültür İnciler vd.	2.70	2.55	2.43	2.52	2.72	2.15	2.24	2.26	3.06	3.60	3.85	3.27	2.84	3.41	3.14	2.78	3.28	4.09	3.98	2.60	4.48
Diğer Yarı Mamuller	4.56	4.28	3.79	3.36	3.04	2.82	2.75	2.48	2.57	2.51	2.51	2.33	2.42	2.59	2.78	2.85	2.83	2.71	2.48	2.38	2.23
Dokumaya Elveriş. vd.	5.02	4.63	4.00	3.55	3.08	2.85	2.47	2.12	2.25	2.24	2.23	2.34	2.24	2.12	2.20	2.13	2.03	1.94	1.97	1.86	1.71
Ayakkabılar vd.	0.24	0.21	0.20	0.18	0.20	0.23	0.27	0.28	0.29	0.32	0.30	0.31	0.31	0.29	0.31	0.34	0.34	0.35	0.39	0.39	0.36
Taş, Alçı, Çimento vd.	0.82	0.78	0.74	0.70	0.66	0.63	0.63	0.57	0.53	0.58	0.59	0.62	0.61	0.61	0.62	0.65	0.62	0.60	0.60	0.61	0.57
Makinalar ve Mek.vd.	32.93	35.19	35.69	35.10	34.52	34.60	33.47	30.11	31.32	29.94	27.52	27.22	27.62	27.34	30.85	31.65	30.34	30.05	29.87	32.87	29.96
Nakil Vasıtaları	4.96	4.69	5.14	4.96	4.91	5.93	6.26	6.92	5.53	5.86	6.17	6.58	6.56	6.84	6.22	6.34	6.09	5.92	5.33	4.82	4.56
Optik Alet ve Cihz. vd.	3.67	3.97	4.99	5.62	5.74	5.59	5.42	4.95	5.05	4.85	4.25	4.46	4.29	4.25	4.75	4.75	4.31	3.98	4.00	4.23	3.52
Diğer Muht. Mamül E.	2.99	2.71	2.40	2.28	2.07	2.15	2.15	2.13	2.33	3.04	4.09	3.81	4.83	4.19	4.99	5.26	4.03	2.34	1.77	1.77	1.82

*GHI indeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, Türkiye ve BRICS'in ürün bazlı yoğunlaşma katsayısı GHI yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmada, Trademap Uyumlaştırılmış Sisteme göre iki haneli 99 ürün sınıflandırması esas alınarak yapılan daraltma sonucu, 41 alt ürün grubu oluşturulmuş ve 2001-2021 dönemini kapsayan 21 yıllık veri seti kullanılmıştır.

Analizde, Türkiye ihracatının ürün bazlı yoğunlaşma GHI katsayı sonuçları, zaman zaman dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, ihracatta ürün çeşitliliğinin net bir şekilde arttığını göstermektedir. İhracatın hangi sektörlerde yoğunlaştığını inceleme imkânı veren GHI sonuçları, 2021 yılında mineral maddelerin ihracat içerisindeki payının %10'un altında kaldığını; tarımın payının %11 seviyesinde kısmen istikrarını koruduğunu ve ihracatın en önemli kısmını oluşturan sanayi sektörünün ise dalgalı bir seyir izlediğini ve %82.64 paya sahip olduğunu göstermektedir. 2021 yılında ihracatının temel alt sektörlere göre dağılımında ise tarımsal ürünler içerisinde, "gıda maddelerinin" %8; mineral maddeler içerisinde "mineral yakıtlar vd."nin %3.78 pay aldığını göstermektedir. Sanayi ürünleri içerisinde 2001 yılında %33.18 pay ile birinci sırada yer alan "dokumaya elverişli maddeler vd."i ürün grubunun, 2021'de %15.30 pay ile ikinci sıraya gerilediğini ve 2001'de %11.76 pay ile ikinci sırada yer alan "adi metaller vd." ürün grubunun 2021'de %15.81 pay ile birinci sıraya yükseldiğini göstermektedir. Türkiye ithalatının ürün bazlı yoğunlaşma GHI katsayı sonuçları ise ihracata benzer olup, 2021 yılında tarımsal ürünlerin %6.55 pay aldığını ve küresel salgının tarımsal ürünler ithalatını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Mineral maddelerin payının salgın sonrası 2020 yılında %13.91'e gerilediğni ve salgını önlemek için getirilen kısıtlamalar ve alınan tedbirler sonucu 2021 yılında %19.71 seviyelerine ulaşarak önceki ithalat seviyelerine yaklaştığını ve sanayi sektörünün dalgalı bir seyir göstermekle birlikte 2021 yılında %73.73 paya sahip olduğunu göstermektedir.

BRICS ihracatının ürün bazlı yoğunlaşma GHI katsayı sonuçları 2006-2021 döneminde oldukça istikrarlı bir seyir izlemekte olup, ürün çeşitliliğinin köklü bir değişime uğramadığını göstermektedir. İhracatının temel alt sektörlere göre dağılımda ise "tarımsal ürünlerin" payının %9'un altında kaldığını ve 2016 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde azaldığını; "mineral maddelerin" payının 2001'de %15.21'den 2015'te %8.91'e gerilediğini ve 2016-2021 yılları arasında %9 seviyelerinde seyrettiğini göstermektedir. İhracatın en önemli kısmını oluşturan "sanayi sektörünün" payının ise 2012-2016 yılları arasında artış gösterdiğini ve 2017-2020 yılları arasında küçük dalgalanmalar birlikte 2021 yılında ihracattan %83.78 pay aldığını göstermektedir. 2021yılında ihracatının temel alt sektörlere göre dağılımında ise tarımsal ürünler içerisinde, "gıda maddelerinin" %5; mineral maddeler içerisinde "mineral yakıtlar vd."nin %8.12 'lik bir pay aldığını göstermektedir. Sanayi ürünleri içerisinde 2001 yılında %20.78'lik pay ile birinci sırada yer alan "makinalar ve mek. vd." ürün grubunun, 2021 yılında %31.40'lık pay ile yine birinci sırada yer aldığını göstermektedir. BRICS ithalatının ürün bazlı yoğunlaşma GHI katsayı sonuçları ise ithalatta küçük bir dalgalanma göstermekle birlikte ihracata benzer şekilde ürün çeşitliliğinin köklü bir değişime uğramadığını; ithalattaki ürün çeşitliliğinin, ihracata göre kısmen az olduğunu göstermektedir. 2021 yılında ithalatın sektörel dağılımında, "tarımsal ürünler" ithalatının %7.99; "mineral maddelerin" %23.49 ve "sanayi sektörünün" ise %68.53 pay ile 2001-2021 döneminin en düşük payını aldığını göstermektedir.

Türkiye ve BRICS dış ticaretinin ürün bazlı yoğunlaşma GHI katsayı sonuçlarına göre 2001-2021 döneminde Türkiye, BRICS'e göre hem ihracatta hem de ithalatta ürün çeşitliliğini arttırmış olup, böylece küresel piyasalarda rekabet gücünü arttırdığını gibi krizlere karşı daha dayanaklı hale gelmiştir.

Türkiye, küresel piyasalarda rekabet gücü yakaladığı ürün gruplarını çoğaltarak ürün çeşitlendirmesine gidebilir. Böylece karşılaşacağı krizlerle mücadele de gücü artacaktır. Türkiye, yükselen ekonomiler ve küresel piyasalarda rekabet gücünü arttırmak ve sürekliliği sğlamak için işgücünün niteliğini ve verimliliğini arttırmalı, üretim ve ihracat profilini Ar-Ge tabanlı ürünlere doğru değiştirmeli ve söz konusu ürünlerde dışa olan bağımlılığın azaltılmasına yönelik bir üretim ve dış ticaret stratejisi geliştirmelidir. Ayrıca Türkiye'de sanayi mallarının üretiminde kullanılan girdilerin büyük kısmının ithal olup, ihraç konusu malların üretiminin ithalata bağlı gerçekleşiyor olması sebebiyle TL'nin dolar karşısında değer kaybetmesiyle ithal ürünlerin fiyatları artmakta ve ihraç konusu malların fiyatlarında da artışa neden olmaktadır. Türk ihraç ürünlerinin küresel piyasalarda fiyatının yüksek kalması ise dış talebin azalmasına yol açmaktadır. Bu sebeple hükümetler, döviz kurunda istikrarı sağlayıcı politikalara yönelmelidir.

Türkiye ve BRICS arasında ticari işbirliğini güçlendirmek ve ikili ticari anlaşmazlıklarda çatışmayı azaltacak uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemenin daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye ve BRICS arasında uygun bir rekabet ilişkisi, iki tarafın endüstriyel yapısı ve teknolojik ilerlemesini iyileştirilmesi noktasında teşvik edici olabilir.

Kaynakça

Altay, H., Çelebioğlu, F. & Şen, A. (2010). Ticari Yoğunlaşma Kapsamında Türkiye'nin Küresel Ölçekli Dış Ticaret Analizi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (26), 161-172.

Aşçı, M. E. (2019). BRICS Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansiyelleri ve Türkiye. Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 30-69.

Aydıner, M. (2018). İhracatta Çeşitlendirme ve Yaygın Ticaret – Yoğun Ticaret. A. Cebeci, E. Torres ve G. Beken (Eds.), Current Debates in Economics Vol 18. Ijopec Publication, Londra, 91-100.

Ayrancı, E. (2009). Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi ve Konu Hakkında Bir Araştırma, Anadolu Bil MYO Dergisi, (16), 50-64.

Azgün, S. & Takım, A. (2015). Türkiye'nin Dış Ticaretinde Mal ve Ülke Yoğunlaşması. I. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress Kongre Kitabı. 1-3 Ekim 2015, Kars, 275-282.

Bashimov, G. (2017). Dış Ticarette Ürün Bakımından Yoğunlaşma: Orta Asya Ülkeleri Örneği. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1), 37-50.

BRICS (2021). Evolution of BRICS. https://brics2021.gov.in/about-brics (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

Doğan, S. & Soyyiğit Kaya, S. (2011). Gümrük Birliği Sonrasında (1996-2009) Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinin Ülke ve Fasıl Bazlı Yoğunlaşma Analiz. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, (14), 1-18.

Erkan, B. & Sunay, Z. F. (2016). Türkiye'nin İhracatının Yoğunlaşma Perspektifinde Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7), 1823-1842.

Hirschman, A., D. (1945). National Power and Structure of Foreign Trade. University of California Press, Berkeley. https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/bitstream/handle/10973/29303/GIPE-026809.pdf?sequence=2&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 25.06.2022).

İzgi, B. B., (2011). Devlet Yardımları ve Yoğunlaşma ve Rekabet, Mevzuat Dergisi, 14(159), 1-11.

Kuşat, N. (2015). Gümrük Birliği Antlaşmasını Takip Eden Süreçte Türkiye-BRICS Dış Ticareti Yoğunlaşma Analizi, Yönetim ve Ekonomi, 22(1), 219-238.

Kuşoğlu, İ. (2022). Rusya'nın Açık Kapısı BRICS mi?. https://www.haberturk.com/rusya-nin-acik-kapisi-brics-mi-3378447 (Erişim Tarihi: 29.04.2022).

Küçükkiremitçi, O., Karaca, M. E. & Eşiyok, B. A. (2010). Türkiye'nin İhracatında Öne Çıkan Sektörlerde Temel Pazar Ülkeler, Rakipler ve Rekabet Gücü. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.

Love, J. (1979). Trade Concentration and Export Instability. Journal of Development Studies, 15(3), 60-69.

Massell, B. F. (1970). "Export Instability and Economic Structure," American Economic Review, American Economic Association, 60(4), 618-630.

Meilak, C. (2008). Measuring Export Concentration: The Implications for Small States. Bank of Valletta Review, (37), 35-48.

Michaely, M. (1962). Concentration in international trade (No. 28). North-Holland Publishing Company, Amsterdam.

Saraçoğlu, D. Ş. (2017). Çin Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Arasında Dış Ticaretin Gelişimi ve Türkiye'de İmalat Sanayinde Sektörel İstihdama Etkisi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72(1), 151-182.

Sarıbaş, H. ve Tekiner, İ. (2015). Türk Sivil Havacılık Sektöründe Yoğunlaşma. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 52(610), 21-33.

Sarıçoban, K. (2016). Ülkelerin İhracat Rekabet Güçlerinin Belirlenmesi: Türkiye ve G-20 ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Sarıçoban, K. & Kösekahyaoğlu, L. (2017). Türkiye'nin Tarımsal Ürünlerdeki İhracat Rekabet Gücünün Ölçülmesi: 1996-2015 Dönemi Üzerine Bir Analiz. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 4(7), 78-96.

Seymen, D., Bilici, Ö. & Şanlısoy, S. (2009). Türk Dış Ticaretinin Yönü Dış Ticaret Politikası Perspektifinden Bir Değerlendirme. Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi'nde Sunulmuş Tebliğ, 1-17.

Tegene, A. (1990). Commodity Concentration and Export Earnings Instability: The Evidence from African Countries. The American Economist, 34(2), 55-59.

Trademap (2022). https://www.trademap.org/stGlossary.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 (ErişimTarihi: 10.06.2022).

Tunalı, D. & Aytekin, A., (2017). Türkiye'nin Dış Ticaretinin Kümeleme Analizi İncelemesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 12(3), 103-114.

Yaşar, E. (2021). İhracat Çeşitlendirmesinin Belirleyicileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Dinamik Panel Veri Analizi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(4), 1039-1054.

Yavuz Çil, N. (2000). Türkiye'nin Dış Ticaretinin Mallar ve Ülkeler Açısından Konsantrasyon Analizi (1975-1998). Çimento İşveren Dergisi, 14(5), 3-12.

Yıldırım, O. & Özbaş, H. (2018) Turkey's International Trade Investigation & Country-Based Products Concentration in International Trade (2012-2016). Econ World Kongre Kitabı, 23-25 Ocak 2018, Lisbon, 1-20.

Yılmaz, F. & Akkaya, G. (2020). Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinde Yoğunlaşma Analizi. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), 251-267.

Yükseler, Z. & Türkan, E. (2006). Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar. TÜSİAD–Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi. https://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_rapor2.pdf (Erişim Tarihi: 13.06.2002).